

Afanasieva V. Socio-educational prevention of deviant behavior among adolescents at the school with parents

The article presents the results of a comprehensive analysis of the state of the school relative to the prevention of deviant behavior among adolescents at work with their parents. The analysis of classroom practice in relation to the designated problem has allowed the author to identify the main achievements, problems and shortcomings of prevention of deviant behavior, determine the characteristics and specificity of this block of educational work in school, and to outline a way forward in a comprehensive, systematic organization of social and educational prevention of deviant behavior among adolescents in activities secondary school.

Parents do not know how to prevent the emergence of deviant behavior in their children and family education. At school, the parents did not provide sufficient information for the prevention of deviant behavior among adolescents. The volume and quality of the content of the information provided in the school is very low. Parents are unanimous about the fact that the effectiveness of the prevention of deviant behavior depends on the joint efforts of the school and the family. Only 13% of parents are held responsible for the formation of deviant behavior in their children by themselves, tend to think of all the other guilty of the social environment and the poor performance of teachers. Most parents do not know the methods of prevention of deviant behavior among adolescents in family education.

Key words: deviant behavior, teens, school, teachers, parents, prevention.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2013 р.

Прийнято до друку 25.10.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.013.42:343.91-053.6

К. О. Дуванська

**ВЗАЄМОДІЯ УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З НЕПОВНОЛІТНІМИ
ПРАВОПОРУШНИКАМИ**

Економічна й соціальна нерівність, зловживання наркотиками й алкоголем, особливо серед підлітків і молоді, призвели до стрімкого зростання в Україні підліткових правопорушень. Сучасні тенденції здійснення правопорушень неповнолітніми в Україні характерні для делінквентної поведінки молодих людей у більшості країн Південно-Східної Європи та країн пострадянського простору, а саме – поширення крадіжок, грабежів, розбоїв та тілесних ушкоджень, а також досить

високий відсоток залишається злочинів серед неповнолітніх, пов'язаних з обігом наркотиків. Нестача позитивних соціальних прикладів, втрата чи брак родинних зв'язків, дитяча безпритульність і бездоглядність дітей, брак соціальної підтримки і догляду за неповнолітніми – також серед факторів, що впливають на таку ситуацію.

Вікові особливості неповнолітніх значно впливають на мотивацію їхніх вчинків. Такими особливостями є: недостатній життєвий досвід; схильність до наслідування; вплив на них оточення, особливо дорослих осіб; бажання показати себе самостійним і намагання звільнитися від контролю та опіки з боку батьків, вихователів; неправильна самооцінка та оцінка конкретних життєвих ситуацій; недостатній розвиток і інколи цілком некритичне ставлення до своїх вчинків. Значною мірою сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми такі обставини, як безконтрольність з боку батьків, брак профілактичних заходів у роботі з підлітками «групи ризику», їхня незайнятість та бідність дозвілля, уживання спиртних напоїв і наркотичних речовин, проблеми в родині, безробіття батьків і брак коштів на утримання дітей.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб розглянути особливості й можливості взаємодії різних установ та організацій щодо профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Безпосередньо проблемам, які стосуються соціально-педагогічних причин виникнення асоціальної поведінки неповнолітніх були присвячені дослідження (Ю. Гербеєва, Е. Костяшкіна, Г. Медведева, В. Оржеховської), психологічної специфіці правопорушень неповнолітніх (С. Белічевої, В. Ковальова), діагностики відхилень у поведінці неповнолітніх (А. Белкіна, О. Кочетова, В. Обухова), шляхи і засоби попередження асоціальної поведінки молоді та дітей (В. Баженова, О. Гонєєва, Л. Кондрашової), профілактики девіантної поведінки неповнолітніх (І. Козубовської, Т. Колесіної, І. Парфенович, Г. Пономаренко), корекції відхилень у поведінці неповнолітніх (Н. Апетик, Г. Товканець). У пошуках шляхів підготовки студентів до роботи з підлітками девіантної та делінквентної поведінки важливе значення посідають наукові праці вчених з питань підготовки майбутніх учителів у педагогічних інститутах та університетах (І. Богданова, А. Богуш, М. Євтух, І. Зязюн, Е. Карпова, З. Курлянд, А. Линенко, Р. Хмелюк, О. Цокур).

Окремі проблеми профілактики правопорушень серед неповнолітніх у різні часи вже були предметом дослідження багатьох вчених, зокрема: Г. Аванесов, А. Алексєєва, О. Андрєєвої, О. Бандурки, В. Голіни, І. Даньшина, Г. Міньковського, В. Трубникова, В. Шакуна та ін. Не ставлячи під сумнів безспірну теоретичну та практичну значущість результатів їх праць, слід відзначити, що в них досліджувались переважно проблеми кримінологічного характеру.

Прогресуюча тенденція безупинного зростання різних проявів девіантної та делінквентної поведінки молоді, їх об'єктивність і

неминучість ставлять перед суспільством такі основні завдання, як пошук форм, методів і технологій роботи з такою молоддю, концентрація зусиль, спрямованих як на реабілітацію, так і на попередження відхилень від соціальних норм. Тобто усунення умов, які прямо чи опосередковано негативно впливають на вчинки та дії, з одного боку, і відповідна робота з молоддю – з іншого. Тому в науці і практиці одержали широке поширення дві основні технології роботи з молоддю з девіантною та делінквентною поведінкою – профілактична та реабілітаційна.

Профілактика – це сукупність державних, суспільних, соціально-медичних організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження, усунення чи нейтралізацію основних причин і умов, що викликають різного роду відхилення в поведінці людини [1]. Під профілактикою розуміють насамперед науково обґрунтовані і вчасно здійснені дії, спрямовані на:

- запобігання можливих фізичних, психологічних або соціокультурних обставин, які сприяють прояву девіантної та делінквентної поведінки;
- збереження та підтримку нормального рівня життя і здоров'я людини;
- сприяння в досягненні соціально значущих цілей;
- розкриття внутрішнього потенціалу особистості;
- організацію позитивного дозвілля і т.д.

Сам термін «профілактика», як правило, асоціюється з запланованим попередженням якої-небудь несприятливої події, тобто з усуненням причин, здатних викликати небажані наслідки. Оскільки відхилення можуть бути викликані різними причинами та обставинами, можна виділити кілька типів профілактичних заходів: нейтралізуючі; компенсуючі; попереджуючі виникнення обставин, які сприяють виникненню відхилення; що усувають обставини, які сприяють відхиленню в поведінці; контролюючі проведену профілактичну роботу та її результати. Метою профілактичної роботи з молоддю є усунення факторів, що сприяють здійсненню будь-яких протиправних дій.

Профілактика правопорушень серед неповнолітніх нерозривно пов'язана з процесом самореалізації особистості і залежить від таких умов, як комплексність (проведення спільних заходів не тільки на соціально-психологічному, але й на економічному, правовому, медико-санітарному, педагогічному рівнях), послідовність, диференційованість (залежно від індивідуально-психологічних особливостей людини і особливостей її оточення), своєчасність (надання допомоги на ранніх етапах виникнення схильності до протиправної поведінки), пріоритет превентивності соціальних проблем, прогностичність (спрямованість у майбутнє, насичене позитивними цінностями і цілями, планування життєвих цілей без девіантної поведінки) [2].

Наразі в Україні багато зроблено для втілення у життя положень міжнародно-правових актів щодо захисту прав неповнолітніх. Зокрема,

прийнято Закони «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», «Про запобігання насильству в сім'ї» тощо. При судах заплановано розвиток інституту судових вихователів та заведено спеціалізацію суддів, які розглядають справи про злочини неповнолітніх. Позитивний вплив цих нововведень обумовив посилення кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність; забезпечення права на захист на всіх стадіях кримінального процесу; застосуванні різних підходів до неповнолітніх у судовому процесі; приділенні більшої уваги підготуванню соціально-психологічної характеристики неповнолітнього правопорушника; підвищенні ролі відновного правосуддя тощо [3].

У сфері профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх у країні працює низка різних організацій, якими керують відомства Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України, Міністерство внутрішніх справ України, Державного департаменту України з питань виконання покарань і т.д. Кожен із цих відомств разом із підпорядкованими їм організаціями беруть участь у програмах профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх згідно з покладеними на них функціями. Проте основні акценти в діяльності цих установ зроблено не на профілактиці скоєння першого правопорушення, а на вторинній профілактиці – запобіганню скоєнню злочинів серед неповнолітніх, які вже мали проблеми із законом.

У підпорядкуванні Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України перебуває мережа шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації, які були організовані, щоб розв'язати проблеми освіти та одночасно соціальної реабілітації дітей із девіантною поведінкою, що розглядається як пропедевтика дитячої злочинності, безпритульності та бездоглядності. В Україні функціонують 11 шкіл соціальної реабілітації й 3 училища соціальної реабілітації, проте більшість експертів акцентують увагу на проблемах їх укомплектування; постійне зменшення контингенту дітей у цих закладах збільшує собівартість утримування дітей у цих закладах, в наслідок чого вони перебувають під загрозою закриття. Перебування дітей, які здійснили правопорушення, у закладах освіти дає можливість здійснювати комплексну соціальну реабілітацію в процесі здобуття освіти, зберігаючи їх відповідний статус (учня) і базуючись на основних закономірностях вікового розвитку. Безсумнівною залишається потреба збереження закладів із такою специфікою в роботі у системі освіти. Проте рекомендовано реорганізувати систему закладів реабілітації, зокрема в двох напрямках: по-перше, зменшити кількість закладів соціальної реабілітації, які укомплектовано вихованцями виключно за рішенням суду; по-друге, перепрофілювати частину цих закладів відповідно до сучасних вимог та запитів суспільства.

Профілактичну роботу серед неповнолітніх, які мають проблеми із законом, проводять також центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. В першу чергу, вони забезпечують соціальну підтримку неповнолітніх та молодих осіб, які перебувають у виховних, виправних колоніях, слідчих ізоляторах, та повертаються з них, або засуджені до покарань без позбавлення волі, відбувають альтернативні види покарань та звертаються до соціальних служб за наданням соціальних послуг. Проте є чинники, які перешкоджають центрам забезпечити якісну роботу в цьому напрямі, зокрема, це: неукомплектованість відповідних служб кадрами; низький, а в більшості випадків взагалі невідповідний, професійно-кваліфікаційний рівень фахівців на місцях; нестача спеціальних знань та постійно діючих програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; дублювання функцій, які, у свою чергу, не відповідають концепції захисту дітей; брак тісної співпраці та взаємодії; нестача необхідного фінансування.

Частково профілактику делінквентної поведінки неповнолітніх покликані виконувати суди. Але на сьогодні в Україні нема окремих спеціалізованих судів, які б розглядали справи, що стосуються лише дітей.

Окрема мережа установ, які працюють у сфері профілактики ювенальних правопорушень, підпорядкована Департаменту кримінальної міліції у справах дітей МВС України. У системі профілактики правопорушень неповнолітніх, яку здійснюють органи кримінальної міліції у справах дітей, одна з основних проблем пов'язана з наявністю встановлених форм звітності й показників за якими оцінюють роботу відповідних працівників і самих органів у цілому. Оскільки структурно підрозділи кримінальної міліції у справах дітей входять до підрозділу, пов'язаного з кримінальними правопорушеннями, то вже з самого початку зрозуміло, що для них на першому місці виступає не профілактика ювенальних правопорушень, а розкриття скоєних злочинів.

Ще одна мережа установ, які займаються питаннями підліткової злочинності, входить до складу пенітенціарних установ України, якими керує Державний департамент з питань виконання покарань. Для виконання покарань у вигляді позбавлення волі щодо неповнолітніх в Україні функціонує 10 спеціальних виховних установ, з яких 9 – для утримання хлопців та одна – для дівчат. У діяльності виховних колоній протягом останніх років відбулися суттєві зміни в напрямі впровадження в роботу з неповнолітніми правопорушниками міжнародних норм і стандартів, що, безсумнівно, позначилося на порівняно високих оцінках їх діяльності.

Не зовсім вирішеним залишається питання адміністрування діяльності установ, що працюють з неповнолітніми правопорушниками. Якщо організація і здійснення діяльності в межах окремих відомств по вертикалі не викликає особливих нарікань, то адміністрування такої

діяльності по горизонталі за участю громадських і державних організацій (особливо на рівні району, міста, села) потребує додаткової уваги [3].

Функції всіх вищезазначених органів і служб передбачають надання певного виду допомоги неповнолітнім правопорушникам або профілактику протиправної поведінки. Загалом протидія девіантній та делінквентній поведінці підлітків у широкому розумінні передбачає:

- позитивні економічні та соціальні зміни в державі;
- підвищення рівня добробуту населення України;
- прагматичне законодавство;
- дієздатність та спрямованість правоохоронної системи на соціальну діяльність;
- широке практичне застосування альтернативних засобів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі;
- загальне підвищення рівня духовності суспільства;
- розроблення та впровадження ефективних освітніх програм із профілактики злочинності, наркоманії, алкоголізму;
- систематичний контроль із боку батьків, педагогів, соціальних служб за дозвіллям неповнолітніх.

У країні рівень делінквентної поведінки серед неповнолітніх залишається високим. Суспільство в цілому доволі байдуже реагує на цю проблему навіть за умови активізації діяльності державних органів, що прагнуть змінити ситуацію. Тому буде дуже вчасно: впроваджувати та поширювати кращі практики в Україні відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів та сучасних світових тенденцій ювенальної юстиції, здійснення заходів з розвитку системи пробації та практики відновного правосуддя стосовно неповнолітніх правопорушників, налагодження ефективної співпраці між усіма відповідними суб'єктами профілактичної діяльності з неповнолітніми.

Отже, за сучасних умов є необхідними цілеспрямована державна політика, система соціально-економічних і виховних заходів, спрямованих на зменшення кількості дітей і підлітків, які опиняються в несприятливих соціальних умовах, своєчасне виявлення таких неповнолітніх та здійснення ефективної профілактики й корекції виявів делінквентності.

Список використаної літератури

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – С. 119. **2. Оржеховська В. М.** Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : Навч.-метод. посіб. / В. М. Оржеховська. – К. : Логос, 1996. – 352 с. **3. Амджадін Л., Гончарук О., Суспільні практики та законодавство у сфері правопорушень неповнолітніх / Л. Амджадін, О. Гончарук.** – К. : «К.І.С.», 2011. – 184с. **4. Козубовська І. В.** Рання профілактика протиправної поведінки неповнолітніх: психолого-

педагогічні аспекти): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 – Ужгород, 1996. – 422 с. **5. Технології діяльності соціального працівника щодо профілактики адитивної поведінки молоді // Технології соціально-педагогічної роботи : Навч. посіб. / За ред.. А. Й. Капської. – К. : Логос, 2000. – 471 с.**

Дуванська К. О. Взаємодія установ та організацій щодо реалізації профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками

У статті розглянуто теоретичні аспекти організації профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками, розкрито взаємодію різних установ та організацій у діяльності з даного напрямку, висвітлені основні підходи до роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної та делінквентної поведінки, відображені проблеми установ та організацій, які виконують профілактичну роботу з таким контингентом дітей та молоді.

Ключові слова: неповнолітні правопорушники, девіантна поведінка, делінквентна поведінка, профілактична робота.

Дуванская Е. А. Взаимодействие учреждений и организаций по реализации профилактической деятельности с несовершеннолетними правонарушителями

Взаимодействие учреждений и организаций по реализации профилактической деятельности с несовершеннолетними правонарушителями. В статье рассмотрены теоретические аспекты организации профилактической работы с несовершеннолетними правонарушителями, раскрыто взаимодействие различных учреждений и организаций в деятельности по данному направлению, освещены основные подходы к работе с несовершеннолетними, склонными к девіантному и делінквентного поведению, отраженные проблемы учреждений и организаций, которые выполняют профилактическую работу с таким контингентом детей и молодежи.

Ключевые слова: несовершеннолетние правонарушители, девіантное поведение, делінквентное поведение, профилактическая работа.

Duvanska K. O. Interaction and organizations to implement prevention activities with juvenile offenders

Interaction and organizations to implement prevention activities with juvenile offenders. The article deals with theoretical aspects of prevention of juvenile offenders, revealed the interaction of different institutions and organizations in the activities of this area, highlighted the main approaches to dealing with juveniles prone to deviant and delinquent behavior problems displayed and organizations that perform maintenance work on such a contingent of children and youth. The progressive trend of continuous growth

of the different manifestations of deviant behavior of young people, their objectivity and inevitability pose to society such basic tasks as search forms, methods and techniques for working with the young people, the concentration of efforts on rehabilitation as well as to prevent deviation from social norms.

Prevention – a combination of public, community, social and medical organizational and educational measures to prevent, eliminate or neutralize the major causes and conditions that cause all sorts of variations in human behavior. During prophylaxis understand first scientifically based and timely implemented actions aimed at: prevent possible physical, psychological or socio-cultural circumstances that contribute to the manifestation of deviant behavior; maintaining support normal levels of human life and health; to achieve a socially significant goals; disclosure of internal capacity; organization of leisure time, etc.

Key words: juvenile offenders, deviant behavior, delinquent behavior, prevention work.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2013 р.

Прийнято до друку 25.10.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК [37.013.42:364-785.62]:316.624-053.2

Г. Д. Золотова

ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Адиктивна поведінка як один із проявів девіацій представляє сьогодні серйозну загрозу для благополуччя суспільства, адже її розповсюдження серед дітей має надшвидкі темпи. Поряд із «традиційними» для нас проблемами тютюнопаління, вживання алкоголю, для України сьогодні, як і для багатьох країн пострадянського простору, загрозу представляє утворення кримінального ринку наркотиків на рівні організованих злочинних угруповань. Профілактика наркотизму стає нагальною суспільною потребою [7].

Окрім уживання психоактивних речовин, небезпеку представляє і зростання так званих нехімічних адикцій дітей, таких як технологічні (залежність від комп'ютеру, від Інтернету, мобільного телефону, гаджет-адикція), процесуальні (залежність від азартних ігор, роботи, спорту, сексу, теле-, відеоперегляду тощо), харчові (булімія, анорексія), психоемоційних (залежність від релігійних сект, іншої людини, фанатизм тощо) види адиктивної поведінки. Усі ці залежності призводять до таких наслідків, як проблеми у навчанні, конфлікти з оточуючими, деградація особистості, нервове та фізичне виснаження. Ситуація ускладнюється